

Otevřené repozitáře 2017 [1]

Autor:

- [ŠOREJSOVÁ, Tereza](#) [2]

Číslo:

- [2017, ročník 26, číslo 3](#) [3]

Rubrika:

- [Trendy v knihovnách](#) [4]

Klíčová slova:

- [otevřený přístup](#) [5]

Ve dnech 6. až 7. června 2017 se v Brně konal jubilejní [10. ročník semináře Otevřené repozitáře](#) [6]. Z původního Setkání uživatelů [systému DSpace](#) [7], které se zpočátku věnovalo víceméně sdílení zkušeností při budování a správě repozitářů na této otevřené platformě, se setkání v roce 2013 transformovalo v seminář, který se snaží prosazovat model otevřeného přístupu k vědeckým informacím. Okruh diskutovaných témat je tak mnohem širší, nezahrnuje pouze technické aspekty softwaru DSpace, ale věnuje se především vývoji v oblasti otevřeného přístupu jako takového.

[8]

Dort k 10. výročí semináře symbolizoval Berlínskou deklaraci

Seminář organizuje [Iniciativa otevřeného přístupu](#) [9] při [Asociaci knihoven vysokých škol](#) [10], jež podporu otevřeného přístupu zařadila mezi své klíčové aktivity.

Otevřeným přístupem k vědeckým informacím se myslí volný přístup k výsledkům vědecko-výzkumné činnosti bez jakýchkoliv poplatků nebo omezení ve vztahu k autorským právům. Jde o alternativu k tradičnímu šíření vědeckých poznatků prostřednictvím vědeckých časopisů. Má podobu autoarchivace v otevřených repozitářích (zelená cesta) nebo zveřejnění v otevřených časopisech (zlatá cesta).

Příspěvky z letošního semináře se věnovaly především zkušenostem s tzv. zlatou cestou otevřeného přístupu – vydávání vědeckých časopisů přímo vědeckými institucemi, konkrétním zkušenostem s přechodem na zlatou cestu otevřeného přístupu a případným finančním dopadům takového rozhodnutí.

Řada akademických institucí se rozhodla převzít zodpovědnost v oblasti publikování vědeckých poznatků a část časopisů díky tomu přechází na otevřené publikování. Případné nové časopisy pak vznikají přímo v režimu otevřeného přístupu. Na univerzitách i na dalších vědeckých pracovištích tak vznikají nové redakce a knihovny a univerzitní vydavatelství rozšiřují okruh nabízených služeb.

Zahraniční příspěvek na toto téma prostřednictvím videokonference přednesl Jeroen Sondervan z univerzitní knihovny v nizozemském Utrechtu. Ve svém příspěvku [Sustainable open access for scholarly journals in six years?](#) [11] (Udržitelný otevřený přístup k vědeckým časopisům během šesti let?) představil vlastní zkušenosti s tzv. inkubátorem pro univerzitní otevřené časopisy. Jde o pomoc redakcím na univerzitě při vzniku nových časopisů nebo při transformaci těch stávajících. Knihovna nabízí konzultace vztahující se k redakční činnosti, financování a udržitelnému obchodnímu modelu otevřeného časopisu, propagaci nebo marketingu. Časopis může strávit v inkubátoru nejvýše šest let. Poté by jeho redakce měla být schopna provozovat jej samostatně, případně jej může převést pod jiného vydavatele.

Další příspěvek [Open Journal Systems: zkušenosti z Masarykovy univerzity](#) [12] přednesl Radek Gemola. Představil v něm nové služby, jež MuniPress nabízí redakcím časopisů na Masarykově univerzitě. Jde především o nasazení otevřeného softwaru pro redakční systémy Open Journal Systems a s tím související podporu při zavádění pracovních postupů.

Velmi očekávána byla přednáška [Pod pokličkou Beallova seznamu](#) [13] Víta Macháčka z CERGE-EI. Změna v procesu publikování vědeckých článků, kdy si autoři mohou vybrat, ve kterém z otevřených časopisů chtějí svůj článek publikovat a tomu pak uhradí náklady na zpracování článku, vede ke vzniku řady nekvalitních či dokonce podvodných časopisů, kterým jde především o peníze a otisknou tak cokoliv bez řádného recenzního řízení. Knihovník Jeffrey Beall z Univerzity v Coloradu začal roku 2010 pravidelně sestavovat seznam těchto tzv. predátorských časopisů. Pro řadu zainteresovaných osob se tento seznam stal doslova mantrou při rozhodování, zda v časopise publikovat, nebo ne. Když na počátku letošního roku Beallův seznam bez vysvětlení zmizel, způsobilo to u mnohých zprvu poprask. Nicméně již delší dobu bylo zřejmé, že publikování černého seznamu, kdy za výběrem časopisů stojí pouze jeden člověk, je z dlouhodobého hlediska neudržitelné. Na konci roku 2016 Beallův seznam zahrnoval více než tisíc časopisů a za dobu své existence byl několikrát kritizován za neobjektivitu. Vědci z [Institutu pro demokracii a ekonomickou analýzu](#) [14] (think tank Národohospodářského ústavu AV ČR, součást CERGE-EI) proto připravili v pořadí již druhou studii zaměřenou právě na analýzu predátorských časopisů z Beallova seznamu. Studie potvrdila, že Beallův seznam poměrně objektivně (a tudíž oprávněně) označoval časopisy za predátorské. Přesto se tam objevují i časopisy, které predátorskými v pravém slova smyslu být nemusejí.

[15]

Vít Macháček (CERGE-EI)

Vít Macháček, který se na studii podílel, ji na semináři představil podrobněji a zároveň také nastínil možná řešení, jak je s predátorskými časopisy možné bojovat. Jde především o otevřenost a transparentnost celého publikačního procesu včetně recenzního řízení, které musí jít ruku v ruce s dodržováním vědecké etiky. Výzkumné organizace by měly predátorské publikování ve svých etických kodexech výslovně zakázat.

Zlatá cesta znamená, že o zpřístupnění článků se postará vydavatel otevřeného časopisu. Za takový časopis se neplatí předplatné, jeho kvalitu však stále zajišťuje standardní recenzní řízení. Je tedy nasnadě, že i tento způsob publikování s sebou nese určité náklady a záleží na vydavateli, jaký ekonomický model k jejich pokrytí zvolí.

I komerční vydavatelé publikují otevřené časopisy a jejich provoz pak financují z poplatků, které vybírají od samotných autorů (tzv. article processing charges, APC). Vydávají však také tzv. hybridní časopisy, v nichž je část článků, jejichž autoři poplatek uhradili, volně přístupná a část je dostupná pouze předplatitelům.

Pavla Rygelová spolu s Terezou Simandlovou účastníky semináře v přednášce [Offsetting – správná cesta k transformaci na gold?](#) [16] seznámily s novým termínem offsetting. Jde o cenovou kompenzaci právě pro instituce, které hradí poplatky za otevřeně přístupné články svých autorů v hybridních časopisech, zároveň však platí vydavateli předplatné, protože potřebují přístup k celému časopisu. Jedná se tedy o zamezení dvojitého platebu, tzv. double-dippingu. Tzv. offsetting existuje v různých podobách – předplatitel nemusí poplatky platit vůbec, může získat slevu nebo poukaz na úhradu APC, nebo se částky zaplacené za APC mohou promítnout do budoucí snížené ceny předplatného. Každá z nich má svá pro a proti a je zřejmé, že vyjednávací pozice nejvýznamnějších institucí s vysokým počtem publikací je mnohem silnější.

[17]

Pavla Rygelová (Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava)

Právě zkušenosti významné a prestižní instituce s vydavateli prezentovala Kai Geschuhnová z německé Digitální knihovny Maxe Plancka (Max Planck Digital Library) ve svém příspěvku [Open Access 2020 – A global initiative for the large-scale transformation of scholarly journals to open access](#) [18] (Otevřený přístup 2020 – celosvětová iniciativa k masivnímu přechodu vědeckých časopisů do režimu otevřeného přístupu). Přednášející je členkou vyjednávacích týmů pro tzv. offsetové (kompenzační) smlouvy. Podle ní je silnou stránkou otevřeného přístupu jeho podpora různými prohlášeními, politikami, návody nebo doporučeními. Každý ví, jak by to správně mělo vypadat. Praktická stránka celé věci je však stále velmi slabá. Pouze asi patnáct procent vědeckých článků za rok je v současnosti k dispozici prostřednictvím otevřeného přístupu.

Společnost Maxe Plancka v roce 2015 zahájila mezinárodní iniciativu Otevřený přístup 2020, jejímž cílem je ve velkém měřítku převést standardní obchodní model vědeckého publikování z předplatného na otevřený přístup. Při zvažování finančních aspektů vychází tato iniciativa z [analýzy](#) [19], která ukazuje, že ve stávajícím systému předplatných existuje dostatečné množství finančních prostředků na pokrytí publikačních poplatků. Přechodu na zlatou cestu otevřeného přístupu by tak nemělo nic bránit. V celosvětovém měřítku vědecké knihovny za předplatné každoročně vynakládají přibližně 7,6 miliardy eur.

Více než 80 % vědeckých výstupů Společnosti Maxe Plancka je publikováno v časopisech od dvaceti klíčových nakladatelů. Na začátku iniciativy v roce 2015 již pět z nich používalo model otevřeného přístupu. Od té doby byla s ostatními vydavateli zahájena vyjednávání týkající se kompenzací či jiných transformačních dohod a podíl článků publikovaných otevřeně se zvyšuje. Cílem je, aby do roku 2020 žádný z dvaceti klíčových vydavatelů nepokračoval v klasickém modelu předplatného.

Poté byla ve dvou příspěvcích představena analýza skutečných nákladů na otevřený přístup. Jakub Szarzec z Národní technické knihovny se v příspěvku [Publikační činnost zemí V4+ a jejich předpokládané náklady na open access](#) [20] věnoval odhadu nákladů na publikační poplatky zemí Visegradské čtyřky a Rakouska.

Tereza Simandlová z 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v příspěvku [APC nad zlato: analýza nákladů na gold OA vybraných VŠ](#) [21] analyzovala náklady na APC v českém prostředí. Skutečně jde však jen o odhady, protože získat informace o přesné výši poplatků APC je poměrně složité. Poplatky se v čase různě mění, informace o nich nemusí být vůbec dostupné a v případě hybridních časopisů jde pouze o průměrné ceny za určitá období. Průměrná cena publikačních nákladů se pohybuje okolo dvou tisíc eur a určují ji velcí komerční vydavatelé. V případě českých institucí jsou takové ceny příliš vysoké a nebude pravděpodobně možné je vynaložit za každý otevřeně publikovaný článek. Zároveň publikační produkce České republiky není tak významná, aby bylo možné vyjednat alespoň lepší podmínky pro předplatné časopisů nebo jinou formu kompenzací. Tereza Simandlová si pak klade otázku, jak komerční vydavatele z pozice autora, vědce, studenta nebo knihovníka přesvědčit, že ceny za APC jsou již příliš vysoké. Je možné, že ve světě plošného zlatého otevřeného přístupu pak budou instituce a vědci nuceni publikovat méně a možná o to kvalitněji. Ale bude tomu skutečně tak?

[22]

Tereza Simandlová (1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy)

[23]

Účastníci semináře

Program jubilejního ročníku semináře přinesl ucelenou řadu informací a nových podnětů v oblasti zlatého otevřeného přístupu. Je skvělé, že spoustu domněnek a dohadů je již možné doložit konkrétními daty a čísly. Teprve budoucnost však ukáže, zda je trh s tradičními časopisy skutečně možné změnit a zda je tím správným řešením právě zlatá cesta otevřeného přístupu.

Autorem fotografií je Antonín Vaishar z Vysokého učení technického v Brně.

URL zdroje: <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2017-rocnik-26-cislo-3/otevrene-repozitare-2017>

Odkazy

[1] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2017-rocnik-26-cislo-3/otevrene-repozitare-2017>

[2] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/autori/sorejsova-tereza>

[3] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2017-rocnik-26-cislo-3>

[4] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/rubriky/trendy-v-knihovnach>

[5] <https://bulletinskip.skipcr.cz/vsechna-cisla/klicova-slova/otevreny-pristup>

[6] <http://www.akvs.cz/akce/or-2017/>

[7] <http://www.dspace.org/>

[8] <https://bulletinskip.skipcr.cz/sites/default/files/images/234/sorejsova4.jpg>

[9] <http://www.akvs.cz/komise-iniciativy/iniciativa-oa/>

[10] <http://www.akvs.cz/>

[11] <http://hdl.handle.net/10084/117135>

[12] <http://hdl.handle.net/10084/117136>

[13] <http://hdl.handle.net/10084/117137>

- [14] <https://idea.cerge-ei.cz/>
- [15] <https://bulletinskip.skipcr.cz/sites/default/files/images/234/sorejsova3.jpg>
- [16] <http://hdl.handle.net/10084/117142>
- [17] <https://bulletinskip.skipcr.cz/sites/default/files/images/234/sorejsova5.jpg>
- [18] <http://hdl.handle.net/10084/117138>
- [19] <http://pubman.mpg.de/pubman/faces/viewItemOverviewPage.jsp?itemId=escidoc:2148961>
- [20] <http://hdl.handle.net/10084/117140>
- [21] <http://hdl.handle.net/10084/117141>
- [22] <https://bulletinskip.skipcr.cz/sites/default/files/images/234/sorejsova2.jpg>
- [23] <https://bulletinskip.skipcr.cz/sites/default/files/images/234/sorejsova1.jpg>